

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ: НЕЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ?

©2023 СТЕЦЕНКО Т. В.

УДК 336.221:304.2(477)
JEL: H21; H26; H30

Стеценко Т. В. Ухилення від сплати податків: неекономічні фактори мають значення?

Метою дослідження є обґрунтування взаємозалежності між рівнем ухилення від сплати податків і податковою мораллю в Україні. Було надано оцінку податкової моралі в країнах світу та доведено взаємозалежність між рівнем податкової моралі та масштабами тіньової економіки в Україні та світі. Для досягнення поставленої мети використовувались такі наукові методи: метод аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення, методи статистичних досліджень (метод групувань, середніх величин). Інформаційною базою дослідження служили результати повторюваного соціологічного дослідження World Values Survey. Встановлено, що оптимальний рівень податкового навантаження, перевищення якого може призводити до формування/зростання тіньового сектора економіки, у тому числі залежить від наявного рівня податкової культури та податкової моралі в суспільстві. На підставі статистичного аналізу результатів опитування World Values Survey в динаміці було доведено підвищення рівня податкової моралі у світі. У середньому понад 50% респондентів у кожній хвилі опитування вважають ухилення від сплати податків абсолютно неприйнятною та невиправданою дією (відповідь «1»). Явище «ухилення від сплати податків» у більшості країн, що взяли участь в опитуванні World Values Survey, перманентно респондентами сприймається як аморальне, неправильне, загрозове для суспільства, що доводить тяжіння частки респондентів із відповідями від «1» до «5» в усіх досліджуваних хвилях до 90%. Доведено, що обсяг тіньового сектора економіки обернено залежний від рівня податкової моралі у країні, тому заходи з формування необхідної податкової культури та підвищення рівня податкової моралі мають бути включені до комплексної програми боротьби із ухиленням від сплати податків. Зокрема, в Україні коефіцієнт кореляції між часткою респондентів, що засуджують і не виправдовують ухилення від сплати податків (відповіді від «1» до «5» за шкалою від «1» до «10») та розміром тіньового сектора у відсотках до ВВП в Україні склав $-0,93$. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі пов'язані із застосуванням методології фіскальної соціології для надання більш детальної оцінки рівня податкової моралі та характеристики податкової культури, що сформувалася в Україні.

Ключові слова: податок, ухилення від сплати податків, тіньова економіка, податкова культура, податкова мораль.

Табл.: 4. **Бібл.:** 13.

Стеценко Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: t.v.stetsenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3836-4785>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/Q-3099-2019>

UDC 336.221:304.2(477)
JEL: H21; H26; H30

Stetsenko T. V. Tax Evasion: Do Non-Economic Factors Matter?

The aim of the study is to substantiate the relationship between the level of tax evasion and tax morality in Ukraine. An assessment of tax morality in the countries of the world is made and the interdependence between the level of tax morality and the scale of the shadow economy both in Ukraine and the world is proved. To achieve the set aim, the following scientific methods were used: the method of analysis and synthesis, methods of comparison, generalization, methods of statistical research (method of groupings, averages). The information base of the study was the results of the repeated sociological study World Values Survey. It is determined that the optimal level of tax burden, the excess of which can lead to the formation/growth of the shadow sector of the economy, also depends on the existing level of tax culture and tax morality in society. Based on the statistical analysis of the results of the World Values Survey, an increase in the level of tax morality over the world has been proven in dynamics. On average, more than 50% of respondents in each wave of the survey consider tax evasion to be a completely unacceptable and unjustified action (answer «1»). The phenomenon of «tax evasion» in most countries participating in the World Values Survey is permanently perceived by respondents as immoral, wrong, threatening the society, which proves the gravitation of the share of respondents with answers from «1» to «5» in all the studied waves up to 90%. It is proved that the volume of the shadow sector of the economy is inversely dependent on the level of tax morality in the country, so measures to form the necessary tax culture and increase the level of tax morality should be included in a comprehensive program for combating tax evasion. In particular, in Ukraine, the correlation coefficient between the share of respondents who condemn and do not justify any tax evasion (answers from «1» to «5» on a scale from «1» to «10») and the size of the shadow sector as a percentage of GDP in Ukraine amounted to -0.93 . Prospects for further research elaborations in this direction are related to the application of the methodology of fiscal sociology to provide a more detailed assessment of the level of tax morality and the characterization of the tax culture that has formed in Ukraine.

Keywords: tax, tax evasion, shadow economy, tax culture, tax morality.

Tabl.: 4. **Bibl.:** 13.

Stetsenko Tetiana V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finances, Banking and Insurance, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: t.v.stetsenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3836-4785>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/Q-3099-20199>

Тіньова економіка – явище, притаманне всім країнам світу. У науковій сфері його дослідження, формування пропозицій щодо зменшення його масштабів переважно проводилося та проводиться в економічному та правовому полі. До уваги передусім беруться саме економічні фактори появи та поширення тіньового сектора, а запропоновані заходи стосуються або змін елементів податків, складових податкової системи, або процедурних питань у сфері оподаткування. Проте типовий, універсальний набір заходів економічного та правового характеру щодо боротьби із тіньовою економіку не в кожній країні привів до позитивного результату, що висвітлює доцільність розширення кордонів дослідження наявної проблеми та застосування мультидисциплінарного підходу.

Дослідження в руслі фіскальної соціології акцентували увагу на неекономічних факторах, що суттєво впливають на дієвість програмних заходів боротьби з ухиленням від сплати податків та іноді «консервують» наявний сектор тіньової економіки. Ідентифікації всіх факторів різної природи, що призвели до появи та розвитку тіньової економіки в конкретній країні, є запорукою оперативного коригування державної політики у сфері посилення податкової дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиліття кількість наукових досліджень явища «ухилення від сплати податків» у контексті психології, антропології, соціології, історії, політології стрімко зростає, а також розширюється інструментарій боротьби з девіантною поведінкою платників податків.

Дж. Алм (*J. Alm*) [1] приділив увагу трьом питанням: як оцінити ступінь ухилення від сплати податків, виокремлення типових моделей поведінки платників податків та як скористатися набутими знаннями в боротьбі з тіньовим сектором. Також Дж. Алм у співавторстві із Б. Торглером (*B. Torgler*) [2] обґрунтували, що наріжним каменем у дотриманні податкового законодавства є етика, а різниця в етичних принципах платників податків позначається й на їх виконанні податкового обов'язку. Д. М. Пейн і К. А. Рейборн (*D. M. Payne, C. A. Raiborn*) [3] дійшли висновку, що агресивна податкова оптимізація, яка базується на використанні прогалін у податковому законодавстві, у морально-етичному плані може бути прирівняна до ухилення від сплати податків. О. Н. Окафор (*O. N. Okafor*) [4] провів декілька експериментів, у ході яких зафіксував позитивний вплив «присоромлення» неплатників податків на схильність суспільства до дотримання норм податкового законодавства. М. А. Горецькі та Н. Леткі (*M. A. Górecki, N. Letki*) [5] зробили надзвичайно важливий висновок: підвищення податкових ставок може практично не призводити до збільшення тіньового сектора за умови, що в суспільстві сформовано думку про «загальність і справедливість оподаткування».

Метою дослідження є обґрунтування взаємозалежності між рівнем ухилення від сплати податків та податковою мораллю в Україні. Для досягнення поставленої мети були виконані такі *завдання*:

- ✦ надано оцінку податкової моралі в країнах світу;
- ✦ доведено взаємозалежність між рівнем податкової моралі та масштабами тіньової економіки в Україні.

Для досягнення поставленої мети використовувались такі *наукові методи*: метод аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення, методи статистичних досліджень (метод групувань, середніх величин). Інформаційною базою дослідження служили наукові статті з означеної тематики, а також результати повторюваного соціологічного дослідження World Values Survey.

З економічної точки зору природу появи тіньового сектора найкраще пояснює крива Лаффера, яка доводить наявність у кожній країні оптимального рівня податкового навантаження. При запровадженні надмірного податкового тиску одним із варіантів реакції суспільства, найбільш поширеним, є активізації тіньового сектора економіки.

Зауважимо, що оптимальний рівень податкового навантаження не має єдиного універсального значення, і для кожної країни визначення цього значення стає пріоритетним завданням для формування виваженої фіскальної та загалом фінансової політики держави.

У *табл. 1* наведено порівняльні дані по країнах світу щодо наявного рівня тіньової економіки та рівня податкового навантаження: ліворуч наведено країни з найнижчим оцінюваним рівнем тіньового сектора економіка, а праворуч – відповідно з найвищим рівнем. І хоча інтуїтивно очікувалось, що у країнах зі значним рівнем ухилення від сплати податків рівень податкового навантаження має бути вищим, ніж у країнах із високим рівнем податкової дисципліни, дані *табл. 1* свідчать про протилежну ситуацію.

Постає питання щодо ідентифікації факторів, які впливають на встановлення конкретного оптимального рівня податкового тягаря в конкретній країні. Що пояснює наявність істотного тіньового сектора економіки (більше 45% від офіційного ВВП) за достатньо помірною рівню оподаткування в 11–13% до ВВП, і які обставини дозволяють країнам зі значно вищим податковим тягарем (наприклад, у 25% від ВВП) утримувати тіньовий сектор на мінімальному рівні – до 10% ВВП?

У даному дослідженні хотілося б акцентувати увагу на таких неекономічних факторах впливу на поведінку платників податків, як податкова мораль і податкова культура. Дані два фактори, попри складнощі в кількісній оцінці впливу, безперечно корелюють зі ступенем ухилення від сплати податків в окремих країнах. Фіскальна соціологія пропонує найкращий

Співвідношення обсягу тіньового сектора та рівня податкового навантаження в країнах світу у 2017 р.

Країна	Частка тіньового сектора в офіційному ВВП, %	Податкове навантаження, % до ВВП	Країна	Частка тіньового сектора в офіційному ВВП, %	Податкове навантаження, % до ВВП
Австрія	7,1	25,4	Болівія	55,8	16,9 (2007 р.)
Ірландія	9,6	18,2	Габон	52,1	11,1
Люксембург	8,8	24,5	Грузія	51,5	23,3
Нідерланди	8,8	23,1	Нігерія	53,8	1,5
Нова Зеландія	9,7	27,3	Азербайджан	48,6	13,2
Швейцарія	5,4	10,1	Перу	45,9	13,2
Велика Британія	9,4	25,5	Танзанія	46,9	11,8
Сполучені Штати Америки	5,7	11,8	Зімбабве	46,0	15,9

Джерело: складено на основі [6–8].

інструментарій щодо дослідження даних явищ з акцентом на платника податків та його мотивацію при прийнятті рішень у процесі оподаткування.

Наразі найактуальнішим дослідженням соціологічного характеру, на підставі результатів якого досліджується рівень податкової моралі у світі та окремих країнах, є World Values Survey. Характерною особливістю даного масштабного опитування є повторюваність заходу: наразі наявні опрацьовані результати семи хвиль опитування за період з 1981 по 2022 рр. Серед безлічі питань прихильники фіскальної соціології виділили таке базове питання для дослідження такого явища, як податкова мораль: «Чи вважаєте Ви, що ухилення від сплати податків за наявної можливості можна: завжди виправдати, ніколи не виправдати, щось середнє».

У даному дослідженні оцінка рівня податкової моралі у світі та в Україні також проводилася на підставі статистичного аналізу відповідей респондентів різних країн на зазначене вище питання. Було опрацьовано відповіді респондентів з третьої по сьому хвилю, оскільки кількість країн, що взяли участь у проекті в перших двох хвилях, була незначною: у першій хвилі – лише 9 країн; у другій хвилі – 16 країн. Для порівняння: у третій хвилі опитування відповіді надали респонденти з 52 країн, у четвертій – з 37 країн; у п'ятій – з 56 країн; у шостій – з 58 країн; у сьомій – із 49 країн.

У дослідженні World Values Survey відповіді на питання «Чи вважаєте Ви, що ухилення від сплати податків за наявної можливості можна: завжди виправдати, ніколи не виправдати, щось середнє» надалися за шкалою від 1 до 10, де 1 – це ніколи не виправдано, а 10 – завжди виправдано. Користуючись даною шкалою, переважна більшість відповідей респондентів зі значеннями від 1 до 5 загалом можуть свідчити про задовільний стан податкової моралі на досліджуваній території.

На підставі статистичного опрацювання відповідей респондентів на означене вище питання у 3–7 хвили опитування, результати якого наведені в табл. 2, можна зробити висновок про підвищення рівня податкової моралі у світі. У середньому понад 50% респондентів у кожній хвилі опитування вважають ухилення від сплати податків абсолютно неприйнятною та невинуватою дією, яка завдає негативних наслідків усьому суспільству та країні. Відмітимо, що середня частка респондентів зі значенням відповіді «1» за 5 досліджуваних опитувань зростає на 6% – з 56,51% до 62,51%. Сумарна частка респондентів із значеннями відповідей від «1» до «3» також зростає в сьомій хвилі по відношенню до третьої практично на ці ж 6%. Водночас питома вага респондентів із відповідями від «1» до «5» мала також позитивну тенденцію до зростання, яке відбулося на 4,12% – з 85,61% до 89,73% у сьомій хвилі.

Загалом можна відзначити, що явище «ухилення від сплати податків» у більшості країн, що взяли участь в опитуванні World Values Survey, перманентно респондентами сприймається як аморальне, неправильне, загрозливе для суспільства, що доводить тяжіння частки респондентів із відповідями від «1» до «5» у всіх досліджуваних хвилях до 90%.

Цікавим є той факт, що відхилення максимального та мінімального значення частки респондентів із відповідними значеннями відповідей від середнього значення по групі зменшується зі зростанням варіантів відповідей. Так, частка респондентів із відповіддю «1» мала доволі значний розмах варіації: середнє значення питомих ваг відстояло від зазначених у табл. 2 максимального та мінімального значення на 30,97% та 36,87% відповідно. Вказані відстані близькі за значенням, що говорить про неоднорідність країн у відповідях їх громадян на питання щодо виправданості ухилення від сплати податків.

Статистичний огляд відповідей респондентів на питання «Чи вважаєте Ви, що ухилення від сплати податків за наявної можливості можна: завжди виправдати, ніколи не виправдати, щось середнє» в опитуванні World Values Survey

Хвиля опитування World Values Survey	Відповіді респондентів за шкалою від 1 до 10, де 1 – ніколи не виправдано	Середнє значення	Максимальне значення	Мінімальне значення
3 хвиля	1	56,51	91,70	30,60
	1–3	74,52	94,10	53,20
	1–5	85,61	96,00	70,00
4 хвиля	1	69,3	98,1	23,8
	1–3	83,2	98,6	46,4
	1–5	90,3	99,3	63,7
5 хвиля	1	59,32	97,8	26,9
	1–3	78,29	97,8	42
	1–5	87,99	98,8	56,7
6 хвиля	1	60,48	86	20,3
	1–3	79,68	96,5	28,5
	1–5	89,11	98,6	51
7 хвиля	1	62,51	89,4	22,2
	1–3	80,48	95,4	52
	1–5	89,73	99,7	70,9

Джерело: складено на основі [9–13].

Середня частка респондентів із відповідями від «1» до «3» різнилася від максимального та мінімального значення на 17,25% та 34,81% відповідно. Рівновіддаленості середнього значення вже не спостерігаємо, тобто вибірка набуває ознак однорідності. Оскільки середнє значення частки респондентів розташоване ближче до максимального значення, це означає, що в значній кількості країн частка респондентів з відповідями від «1» до «3» була близькою або перевищувала середнє значення.

К оливання відповідей респондентів, які в сукупності надали відповіді за шкалою від «1» до «5», менш помітне. Максимальне значення відрізняється від середнього тільки на 9,93%, водночас мінімальне значення – на 26,09%. Можливо, такий результат пов'язаний із психологічними особливостями поведінки людини при опитуванні: багато людей не люблять давати категоричні відповіді («1» по шкалі), що може пояснювати суттєві розбіжності між часткою респондентів із відповіддю «1» та відповідями від «1» до «3» або «5». Людина із правильними моральними орієнтирами, яка цілковито проти ухилення від сплати податків, може внаслідок рефлексії обґрунтувати для себе деякі «виключення», за яких можна виправдати ухилення від сплати податків: як наслідок, відповідь за шкалою вже не буде дорівнюва-

ти «1», а респонденту психологічно легше поставити значення «2» та нижче.

Н аступним етапом дослідження є обґрунтування наявності оберненої залежності між рівнем податкової моралі та рівнем тіньової економіки на прикладах конкретних країн. Зауважимо, що автор дотримується комплексного підходу до боротьби з ухиленням від сплати податків: не надає перевагу заходам із формування належної податкової моралі та культури в країні, а вказує на обов'язковості включення цих заходів до стратегічного плану мінімізації тіньової економіки.

На жаль, результати World Values Survey не дозволяють оцінити динаміку зміни рівня податкової моралі в усіх країнах у всіх хвилях опитування, тому в табл. 3 наведено дані для країн, які брали участь мінімум у трьох хвилях опитувань. Загальний висновок за даними з табл. 3 можна зробити такий: за більшістю наведених країн усі суттєві зміни в обсягах тіньового сектора супроводжувались оберненою зміною рівня податкової моралі. Так, наприклад, у Бразилії скорочення частки тіньового сектора по відношенню до ВВП на 10% супроводжувалося зростанням частки респондентів з відповіддю «1» на 18,9%, а з відповіддю від «1» до «3» – на 15,2%. У Німеччині первинний рівень тіньового сектора

Взаємозалежність між рівнем податкової моралі та масштабами тіньової економіки в країнах світу

Країна	Показник	Хвиля опитування World Values Survey					
		3 хвиля	4 хвиля	5 хвиля	6 хвиля	7 хвиля	
Бразилія	Відповіді респондентів за шкалою від 1 до 10, де 1 – ніколи не виправдано	1	46,5	–	38,8	65,4	58,8
		1–3	60,1	–	60,4	75,3	65,3
		1–5	75,3	–	76,1	84,3	79,2
	Частка тіньового сектора в офіційному ВВП, %	39,9	–	37,3	29,9	33,8	
Німеччина	Відповіді респондентів за шкалою від 1 до 10, де 1 – ніколи не виправдано	1	46,3	–	55,6	–	76,2
		1–3	68,7	–	78,8	–	92,9
		1–5	82,5	–	92,4	–	97,1
	Частка тіньового сектора в офіційному ВВП, %	12,9	–	10,0	–	10,4	
Мексика	Відповіді респондентів за шкалою від 1 до 10, де 1 – ніколи не виправдано	1	52,9	65,2	58,0	–	46,1
		1–3	66,4	74,6	72,5	–	68,0
		1–5	79,9	84,3	82,8	–	82,8
	Частка тіньового сектора в офіційному ВВП, %	34	30,1	28,7	–	28,1	
Філіппіни	Відповіді респондентів за шкалою від 1 до 10, де 1 – ніколи не виправдано	1	38,1	40,3	–	42,9	34,2
		1–3	66,6	63,3	–	58,2	52,0
		1–5	87,2	82,0	–	75,9	70,9
	Частка тіньового сектора в офіційному ВВП, %	42,8	43,7	–	37,5	34,9	
Сербія	Відповіді респондентів за шкалою від 1 до 10, де 1 – ніколи не виправдано	1	55,2	62,2	29,5	–	53,8
		1–3	73,7	80,9	42,0	–	65,2
		1–5	87,0	90,4	56,7	–	72,6
	Частка тіньового сектора в офіційному ВВП, %	34,5	33,2	31,2	–	22,4	
Киргизстан	Відповіді респондентів за шкалою від 1 до 10, де 1 – ніколи не виправдано	1	–	57,6	–	53,6	70,0
		1–3	–	72,1	–	74,7	76,7
		1–5	–	83,0	–	89,5	87,9
	Частка тіньового сектора в офіційному ВВП, %	–	37,7	–	30,4	29,0	

Джерело: складено на основі [6; 9–13].

був порівняно низьким – лише 12,9% від ВВП, проте його скорочення до рівня 10–10,4% від ВВП збіглося зі зростанням частки респондентів із задовільними відповідями щодо засудження ухилення від сплати податків (відповіді «1» – на 29,9%; від «1» до «3» – 24,2%; від «1» до «5» – 14,6%). Сербія відзначилась стрімким зростанням тіньового сектора на 8,8% у період часу між п'ятою та сьомою хвилею опитування, але водночас відбулося підвищення рівня податкової моралі у країні (відповіді «1» – на 24,3%; від «1» до «3» – 23,2%; від «1» до «5» – 15,9%). У Киргизстані розмір тіньової економіки скоротився також на 8,7% від ВВП, а результати опитування в четвертій, шостій та сьомій хвилях засвідчили зростання рівня податкової моралі (відповіді «1» – на 12,4%; від «1» до «3» – 4,6%; від «1» до «5» – 4,9%).

Аналіз даних з *табл. 4* дає можливість довести той факт, що в Україні також наявна обернена залежність між рівнем тіньової економіки та податкової моралі суспільства. З третьої по шосту хвилю опиту-

вання World Values Survey відбулися позитивні зміни в частках груп респондентів із засуджувальною позицією щодо ухилення від сплати податків: частка респондентів із відповіддю «1» зростає на 11,4%; від «1» до «3» та від «1» до «5» – на 18,4% і 18,5% відповідно. Відмітимо, що за цей час рівень тіньового сектора в Україні зазнав суттєвого скорочення – на 15,5%. Проте вже результати сьомої хвилі опитування продемонстрували падіння рівня податкової моралі стосовно результатів шостої хвилі: частка респондентів із відповіддю «1» скоротилася на 9,0%; від «1» до «3» – на 14,3%; від «1» до «5» – на 11,6%. Обернені зміни відбулися і з тіньовим сектором економіки: його рівень зріс на 5,6% – до 42,3%. Коефіцієнт кореляції між часткою респондентів з відповідями від «1» до «5» та рівнем тіньового сектора у відсотках до ВВП в Україні склав –0,93.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи проведені дослідження, можна зробити такі висновки:

Взаємозалежність між рівнем податкової моралі та масштабами тіньової економіки в Україні

Показник		Хвиля опитування World Values Survey				
		3 хвиля	4 хвиля	5 хвиля	6 хвиля	7 хвиля
Відповіді респондентів за шкалою від 1 до 10, де 1 – ніколи не виправдано	1	36,8	–	36,5	48,2	39,2
	1–3	55,2	–	59,2	73,6	59,3
	1–5	70,5	–	76,4	89,0	77,4
Частка тіньового сектора в офіційному ВВП, %		52,2	–	42,9	36,7	42,3

Джерело: складено на основі [6; 9–13].

- 1) оптимальний рівень податкового навантаження, перевищення якого може призводити до формування/зростання тіньового сектора економіки, у тому числі залежить від наявного рівня податкової культури та податкової моралі в суспільстві;
- 2) статистичний аналіз результатів опитування World Values Survey в динаміці доводить підвищення рівня податкової моралі у світі;
- 3) обсяг тіньового сектора економіки обернено залежний від рівня податкової моралі у країні, тому заходи з формування необхідної податкової культури та підвищення рівня податкової моралі мають бути включені до комплексної програми боротьби із ухиленням від сплати податків.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі пов'язані із застосуванням методології фіскальної соціології для надання більш детальної оцінки рівня податкової моралі та характеристики податкової культури, що сформувалася в Україні. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Alm J. Measuring, explaining, and controlling tax evasion: lessons from theory, experiments, and field studies. *International Tax Public Finance*. 2012. Vol. 19. P. 54–77.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10797-011-9171-2>
2. Alm J., Torgler B. Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality. *Journal of Business Ethics*. 2011. Vol. 101. P. 635–651.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0761-9>
3. Payne D. M., Raiborn C. A. Aggressive Tax Avoidance: A Conundrum for Stakeholders, Governments, and Morality. *Journal of Business Ethics*. 2018. Vol. 147. P. 469–487.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2978-5>
4. Okafor O. N. Shaming of Tax Evaders: Empirical Evidence on Perceptions of Retributive Justice and Tax Compliance Intentions. *Journal of Business Ethics*. 2023. Vol. 182. P. 377–395.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-021-05011-y>
5. Górecki M. A., Letki N. Social Norms Moderate the Effect of Tax System on Tax Evasion: Evidence from a Large-Scale Survey Experiment. *Journal of Business*

- Ethics*. 2021. Vol. 172. P. 727–746.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04502-8>
6. Medina L., Schneider F. G. Shedding Light on the Shadow Economy: A Global Database and the Interaction with the Official One. *CESifo Working Paper*. 2019. No. 7981.
DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3502028>
 7. Tax revenue (% of GDP). The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS?view=chart>
 8. Detailed revenue breakdown. IMF DATA. URL: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=60991467>
 9. World Values Survey: Round Three – Country-Pooled Datafile Version / Inglehart R., Haerpfer C., Moreno A. et al. (eds.). Madrid: JD Systems Institute, 2014. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV3.jsp>
 10. World Values Survey: Round Four – Country-Pooled Datafile Version / Inglehart R., Haerpfer C., Moreno A. et al. (eds.). Madrid: JD Systems Institute, 2014. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV4.jsp>
 11. World Values Survey: Round Five – Country-Pooled Datafile Version / Inglehart R., Haerpfer C., Moreno A. et al. (eds.). Madrid: JD Systems Institute, 2014. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV5.jsp>
 12. World Values Survey: Round Six – Country-Pooled Datafile Version / Inglehart R., Haerpfer C., Moreno A. et al. (eds.). Madrid: JD Systems Institute, 2014. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>
 13. World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile Version 5.0 / Inglehart R., Haerpfer C., Moreno A. et al. (eds.). Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat, 2022.
DOI: <https://doi.org/10.14281/18241.20>

REFERENCES

- Alm, J. "Measuring, explaining, and controlling tax evasion: lessons from theory, experiments, and field studies". *International Tax Public Finance*, vol. 19 (2012): 54-77.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10797-011-9171-2>
- Alm, J., and Torgler, B. "Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality". *Journal of Business Ethics*, vol. 101 (2011): 635-651.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0761-9>

"Detailed revenue breakdown". *IMF DATA*. <https://data.imf.org/regular.aspx?key=60991467>

Gorecki, M. A., and Letki, N. "Social Norms Moderate the Effect of Tax System on Tax Evasion: Evidence from a Large-Scale Survey Experiment". *Journal of Business Ethics*, vol. 172 (2021): 727-746.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04502-8>

Medina, L., and Schneider, F. G. "Shedding Light on the Shadow Economy: A Global Database and the Interaction with the Official One". *CESifo Working Paper*, no. 7981 (2019).
DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3502028>

Okafor, O. N. "Shaming of Tax Evaders: Empirical Evidence on Perceptions of Retributive Justice and Tax Compliance Intentions". *Journal of Business Ethics*, vol. 182 (2023): 377-395.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-021-05011-y>

Payne, D. M., and Raiborn, C. A. "Aggressive Tax Avoidance: A Conundrum for Stakeholders, Governments, and Morality". *Journal of Business Ethics*, vol. 147 (2018): 469-487.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2978-5>

"Tax revenue (% of GDP)". *The World Bank*. <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS?view=chart>

"World Values Survey: Round Five – Country-Pooled Datafile Version". Madrid: JD Systems Institute, 2014. <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV5.jsp>

"World Values Survey: Round Four – Country-Pooled Datafile Version". Madrid: JD Systems Institute, 2014. <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV4.jsp>

"World Values Survey: Round Six – Country-Pooled Datafile Version". Madrid: JD Systems Institute, 2014. <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>

"World Values Survey: Round Three – Country-Pooled Datafile Version". Madrid: JD Systems Institute, 2014. <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV3.jsp>

World Values Survey: Round Seven – Country-Pooled Datafile Version 5.0. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat, 2022.
DOI: <https://doi.org/10.14281/18241.20>

УДК 658.5
JEL: D83; G32; O32
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-9-233-240>

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

©2023 РУЩИШИН М. О.

УДК 658.5
JEL: D83; G32; O32

Руцишин М. О. Формування системи стратегічного управління фінансовими ресурсами інноваційного розвитку підприємств

У статті наголошено на актуальності застосування стратегічного підходу до планування, залучення й ефективного використання фінансово-го забезпечення реалізації інноваційно-технологічних проєктів вітчизняних підприємств за умов сучасних викликів і загроз. Констатовано, що інноваційна діяльність суб'єктів господарювання є невід'ємною, коли йдеться про зміцнення їх конкурентних позицій і забезпечення сталого й ефективного функціонування. При цьому, така діяльність потребує належного фінансового забезпечення. Відповідно, питання узгодження перебігу інноваційних процесів та їх фінансово-ресурсного забезпечення потребує застосування принципів та інструментів стратегічного менеджменту. Відповідно до цього в дослідженні вирішено завдання наукового обґрунтування методико-прикладних положень стосовно формування та впровадження системи стратегічного управління фінансовими ресурсами інноваційного розвитку вітчизняних підприємств. Показано, що провідними елементами такої системи є: 1) актуалізація підходу до стратегічного характеру управління фінансовими ресурсами підприємств; 2) розвиток концептуального та методико-прикладного базису стратегічного управління фінансовим забезпеченням інноваційного розвитку суб'єктів господарювання; 3) побудова та дотримання сукупності принципів стратегування формування і використання фінансового забезпечення інноваційного розвитку бізнесу; 4) ідентифікація стратегічних пріоритетів політики довгострокового фінансового забезпечення інноваційної активності суб'єктів господарювання; 5) диверсифікація джерел формування фінансового ресурсу підтримки процесів інноваційного розвитку підприємств. Зроблено висновок про найбільш раціональний метод узгодження джерел формування фінансового забезпечення з перебігом процесів інноваційного розвитку підприємств на засадах побудови стратегічної матриці управління фінансовими ресурсами, в основі якої – етапи інноваційного процесу підприємства, а саме – фундаментальних і прикладних досліджень, конструкторських розробок, маркетингу, виробництва та збуту інноваційної продукції (послуг).

Ключові слова: підприємства, інноваційні процеси, інноваційний розвиток, фінансові ресурси, фінансове забезпечення, фінансовий менеджмент, система стратегічного управління в умовах воєнного стану.

Рис.: 3. **Бібл.:** 14.

Руцишин Марія Олегівна – здобувач ступеня доктора філософії, кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79001, Україна)

E-mail: marichka_r@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9584-1555>